
CEYDA ERDEN ÖZSOY
EĞİTİM EKONOMİSİ
NİSAN
CEYDA ERDEN ÖZSOY
EĞİTİM EKONOMİSİ
Nisan Kitabevi
İsmet İnönü 1. Cad. No. 69 Ezlegehçe
0 222 221 21 90 - 0222 221 07 05
Hipokrat Kitabevi
Süleyman Sırrı Cad. 16/3 Sıhhiye - Ankara
0 312 433 03 05

EĞİTİM EKONOMİSİ

Prof. Dr. Ceyda Erden Özsoy

Anadolu Üniversitesi

NİSAN

Eğitim Ekonomisi

Ceyda Erden Özsoy

ISBN: 978 – 975 – 8675 – 45 – 6

Baskı Tarihi: 2021

YAYIN HAKLARI ©

Eserin her hakkı Yazarına aittir. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, yazarının ve yayıncısının önceden izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da her hangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz, depolanamaz.

NİSAN

Nisan Kitabevi

İsmet İnönü 1 Cad. (Doktorlar Cad.) No: 69 Eskişehir

0 222 221 21 90 – 0 222 221 07 05 – 0 850 303 0 501

nisankitabevi.com - sinavkitaplari.com

Biricik kızım Beril'e…

ÖNSÖZ

Eğitim ekonomisi, ekonomi biliminin oldukça geniş kapsamlı ve gün geçtikçe gelişen bir alt disiplinidir. Bilindiği gibi ekonomi şimdiki ve gelecekteki tüketimi yapılacak mal ve hizmetlerin üretilmesi ve paylaşılması sürecinde kıt kaynakların alternatif kullanım alanlarına nasıl tahsis edileceğine karar verirken yaptıkları seçimleri ve bu tercihlerinin sonuçlarını inceleyen sosyal bir bilimdir. Eğitim ve ekonominin kesişme noktasında bulunan, bu anlamda disiplinler arası bir çalışma alanı olan eğitim ekonomisi, kıt kaynakların çeşitli türden eğitim ve yetiştirme etkinliklerinin üretilmesi ve toplumun çeşitli bireyleri ve grupları arasında dağıtılması konusunda birey ve toplumun yaptıkları tercihleri inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanabilir. Eğitim ekonomisi; eğitimin iktisadi büyüme üzerindeki etkileri, eğitimin iktisadi kalkınmayı etkileme mekanizması, eğitimin özellikleri, eğitimin ekonomik değeri, eğitimde kaynak dağılımı, eğitimde maliyet ve harcamalar, eğitimin getirileri, eğitimin finansmanı, eğitim planlaması, eğitimin işgücü piyasasına ve istihdama etkileri gibi konuları inceler. Aynı zamanda, okul öncesi eğitimden başlayarak, temel eğitim, orta ve yükseköğretim, işbaşında eğitim ile özellikle günümüzde önemi giderek artan yaşam boyu eğitim gibi eğitim türlerini iktisat biliminin sunduğu model ve varsayımlarla analiz etmeyi mümkün kılar.

EĞİTİM EKONOMİSİ başlıklı bu kitap kaleme alınırken yazarın önceki yıllarda konuyla ilgili yayınlanmış çeşitli makaleleri ile "Kalkınma ve Eğitim: Stratejik Analiz" adlı çalışması derlenmiş, yeniden gözden geçirilip güncellenerek okuyucuya sunulmuştur. Kitapta eğitimin tanımı, türleri ve özellikleri, iktisadi düşüncede eğitim, eğitimde maliyetler ve eğitim yatırımlarının getirileri, işgücü ve eğitim arzı, talebi ve planlaması, ekonomik büyüme ve kalkınmada eğitimin önemi, işgücü piyasasında eğitimin rolü, eğitimde fırsat eşitliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği, eğitimdeki gelişmelerin göstergeleri ışığında Türkiye'de güncel eğitim ve işgücü istatistiklerinin değerlendirilmesi konu başlıkları yer almaktadır. Bu kitap eğitim ekonomisine ilgi duyan okuyucular ile çeşitli yükseköğretim programlarında seçmeli ders olarak okutulan Eğitim Ekonomisi derslerini alan öğrenciler için hazırlanmıştır. Kitabın basılmasında emeği geçen değerli Nisan Kitabevi çalışanlarına teşekkür ederim. Okuyuculara faydalı olması dileklerimle…

Prof. Dr. Ceyda ERDEN ÖZSOY

Eskişehir, 2021

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ xi
ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ xii
GİRİŞ xiii

BİRİNCİ BÖLÜM
İKTİSADİ BOYUTLARIYLA EĞİTİM

1. EĞİTİMİN TANIMI, TÜRLERİ VE ÖZELLİKLERİ 1
   1.1. Eğitimin Tanımı ve Türleri 1
   1.2. Eğitimin Önemi ve Amaçları 4
   1.3. Eğitimde Dönüşüm 5
   1.4. Eğitimin Özellikleri 11

2. İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE EĞİTİM 17
   2.1. Merkantilizmde Eğitim 17
   2.2. Klasiklerde Eğitim 18
   2.3. Neo-Klasiklerde Eğitim 21
   2.4. Liberal Düşünceye Tepkiler ve Eğitim 23

3. EĞİTİMDE MALİYET VE GETİRİLER 24
   3.1. Eğitimin Maliyeti 24
      3.1.1. Parasal Maliyet ve Fırsat Maliyeti 25
      3.1.2. Sabit ve Değişken Maliyet 28
      3.1.3. Ortalama ve Marjinal Maliyet 28
   3.2. Eğitim Yatırımlarının Getirisi 30
      3.2.1. Özel Getiri 30
      3.2.2. Sosyal Getiri 32
      3.2.3. Piyasa Dışı Getiriler: Eğitimin Yarattığı Dışsallıklar 35
      3.2.4. Eğitimin Getirisini Hesaplayan Yöntemler 37
      3.2.5. Yükseköğretimin Getirisi 41
      3.2.6. Dünyada Eğitim Yatırımlarının Getirisi 46
      3.2.7. Türkiye'de Eğitim Yatırımlarının Getirisi 48

4. İŞGÜCÜ VE EĞİTİM PLANLAMASI 51
   4.1. İşgücü Planlaması 53
      4.1.1. İşgücü Arzı ve Talebi 53
      4.1.2. İşgücü Arzının Tahmini 54
      4.1.3. İşgücü Talebinin Tahmini 55

4.2. Eğitim Planlaması 56
4.2.1. Eğitim Arzı ve Talebi 56
4.2.2. Eğitim Planlamasının Çalışma Aşamaları 58
4.2.3. Eğitim Planlamasında Kullanılan Yaklaşımlar 59
4.2.4. Eğitimin Finansmanı 63

İKİNCİ BÖLÜM
KALKINMADA EĞİTİMİN ROLÜ VE ÖNEMİ

1. KALKINMA VE EĞİTİM 67
1.1. Kalkınma ve Az Gelişmişlik 67
1.2. Beşeri Sermaye Unsuru Olarak Eğitim 70
1.3. Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi 74
1.4. Kalkınma ve Eğitim Arasındaki Nedensellik İlişkisi 82
1.5. Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Etkileri 86
1.6. Amartya Sen'in Yaklaşımında Eğitimin Kalkınmadaki Rolü 91
1.7. Çeşitli Eğitim Türlerinin Kalkınmadaki Rolü 94
1.7.1. Erken Çocukluk Eğitimi 94
1.7.2. Mesleki ve Teknik Eğitim 96
1.7.3. Yükseköğretim 98
1.7.4. Açık ve Uzaktan Eğitim 100
1.7.5. İşbaşında Eğitim 102

2. İŞGÜCÜ PİYASASINDA EĞİTİMİN ROLÜ 103
2.1. Beşeri Sermaye Teorisi 104
2.2. Eleme Hipotezi 106
2.3. Kuyruk Hipotezi 107
2.4. İkili İşgücü Piyasası Teorisi 108
2.5. İçsel İşgücü Piyasası Teorisi 109

3. EĞİTİMDE EŞİTLİK VE KALKINMADAKİ ÖNEMİ 109
3.1. Eğitimde Fırsat Eşitliği 109
3.1.1. Eğitime Katılımın Önündeki Engeller 110
3.1.2. Türkiye İçin Yapılan Çalışmalar 114
3.2. Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği 116
3.2.1. Kadın Eğitiminin Önündeki Engeller 117
3.2.2. Kadın Eğitiminin Kalkınmaya Etkileri 119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE EĞİTİM VE İŞGÜCÜ İSTATİSTİKLERİNE BAKIŞ

1. TÜRKİYE'DE EĞİTİM İSTATİSTİKLERİNE BAKIŞ 123
1.1. Eğitim Kayıtları 123
1.2. Eğitim Süresi 126
1.3. Okur-Yazarlık 127
1.4. Sayısal Göstergeler 129
1.5. Mali Göstergeler 130
1.6. Niteliksel Göstergeler 132

2. TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ İSTATİSTİKLERİNE BAKIŞ 134
2.1. İşgücünün Genel Durumu 134
2.2. Eğitim Durumuna Göre İşgücü 135
2.3. Eğitim Durumuna Göre İstihdam 136
2.4. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik 138
2.5. Eğitim Durumuna Göre Kazançlar 139

SONUÇ 141
KAYNAKÇA 143

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Eğitimde Dönüşüm 6
Tablo 1.2. Değişen Eğitim Modeli 7
Tablo 1.3. Eğitimin Özel ve Sosyal Maliyetleri 27
Tablo 1.4. Yükseköğretimin Getirileri 42
Tablo 1.5. Gelir ve Eğitim Düzeylerine Göre Eğitimin Getirileri (2004) (%) . 46
Tablo 1.6. Gelir ve Eğitim Düzeylerine Göre Eğitimin Getirileri (2018) (%) . 47
Tablo 1.7. Eğitimin Ortalama Özel Getirisi 47
Tablo 1.8. Türkiye'de Eğitimin Getirisi Üzerine Yapılan Çalışmalar 49
Tablo 1.9. Türkiye'de Çeşitli Eğitim Kademelerine Göre Eğitim Yatırımlarının Getirileri, (%) 51
Tablo 1.10. Eğitimin Finansmanında Kullanılan Yaklaşımların Temel Gerekçeleri ve Sınırlılıkları 64
Tablo 2.1. Kalkınmanın Boyutları ve Amaçları 67
Tablo 2.2. Ülkelerin Gelişmişlik Düzeylerine Göre Sınıflandırılması 69
Tablo 2.3. Seçilmiş Bazı Ülkelerin İGE Değerleri, (2019) 83
Tablo 2.4. Cinsiyete Göre Eğitimin Getirisi, (%) 119
Tablo 3.1. Eğitimdeki Gelişmenin Göstergeleri 123
Tablo 3.2. Farklı Ülke Gruplarında Brüt Okullaşma Oranları, (%) 125
Tablo 3.3. Farklı Ülke Gruplarının Eğitim Süreleri (Yıl), (2019) 126
Tablo 3.4. Farklı Ülke Gruplarının Okur-Yazarlık Durumu, (%) 127
Tablo 3.5. 15 Yaş Üstü Nüfusun Eğitim Durumu, (2020) 128
Tablo 3.6. Türkiye'de Eğitimle İlgili Sayısal Göstergeler (2019-2020 Öğretim Yılı) 129
Tablo 3.7. Farklı Ülke Gruplarında Kamu Eğitim Harcamalarının GSYH'ye Oranı, (%) 131
Tablo 3.8 Türkiye'de Eğitim Harcamaları, (2019) 131
Tablo 3.9. Kurumsal Olmayan Nüfusun İşgücü Durumu, (2020) 135
Tablo 3.10. Eğitim Durumuna Göre İşgücü, 2020, (bin kişi) 136
Tablo 3.11. Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılma Oranları, 2020, (%) 136
Tablo 3.12. Eğitim Durumuna Göre İstihdam Edilenler, 2020, (bin kişi) 137
Tablo 3.13. Eğitim Durumuna Göre İstihdam Oranları, 2020, (%) 138
Tablo 3.14. Eğitim Durumuna Göre işsizler, 2020, (bin kişi) 138
Tablo 3.15. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları, 2020, (%) 139
Tablo 3.16. Eğitim Durumuna Göre Ücret ve Kazançlar, 2018, (TL) 140

ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Eğitimin Türleri 2
Şekil 1.2. Sanayi Devriminin Aşamaları 9
Şekil 1.3. Endüstri 4.0'ın Teknolojik Unsurları 10
Şekil 1.4. Eğitimin Maliyetleri 25
Şekil 1.5. Farklı Eğitim Düzeylerine Sahip Kişilerin Gelirleri 31
Şekil 1.6. Eğitimin Kişisel Getiri ve Maliyetleri 32
Şekil 1.7. Eğitimin Sosyal Getiri ve Maliyeti 33
Şekil 1.8. Eğitimin Özel ve Sosyal Getirisi 34
Şekil 1.9. Yaş-Kazanç Profili 44
Şekil 1.10. Kalkınma Planlaması, İşgücü Planlaması ve Eğitim Planlamasının Birlikte İşleyişi 52
Şekil 2.1. İktisadi Kalkınmanın Eğitime Etkisi: Verimli Bir Döngü 85
Şekil 2.2. Eğitimin Kalkınmaya Dolaylı Etkileri 87
Şekil 2.3. Erken Çocukluk Eğitiminin Kalkınmaya Etkisi 95
Şekil 2.4. Kadın Eğitiminin Kalkınmaya Etkisi 121

Grafik 1.1. Cinsiyete Göre Eğitimin Özel Getirisi 48
Grafik 3.1. İlgili Eğitim Kademesinde Eğitim Harcamalarının Toplam Eğitim Harcamalarındaki Payı, 2019, (%) 132
Grafik 3.2. Yıllara Göre Türkiye'de PISA Testi Sonuçları 133

GİRİŞ

Eğitim ve iktisadın kesişme noktasında bulunan eğitim ekonomisi, kıt kaynakların çeşitli türden eğitim ve yetiştirme etkinliklerinin üretilmesi ve toplumun çeşitli bireyleri ve grupları arasında dağıtılması konusunda birey ve toplumun yaptıkları tercihleri inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanabilir. Eğitim talebi, eğitim arzı, eğitimin maliyet ve getirileri, eğitimin iktisadi büyüme ve kalkınma üzerindeki etkileri gibi konular eğitim ekonomisinin çalışma alanına girmektedir. Kitabınızın birinci bölümünde eğitim, iktisadi boyutlarıyla ele alınıp incelenmektedir. Bu bağlamda önce eğitimin tanımı, türleri ve özelliklerine değinilmekte, ardından sırasıyla iktisadi düşüncede eğitim, eğitimde maliyet ve getiriler ile işgücü ve eğitim planlaması konularına yer verilmektedir. Eğitim yatırımlarından beklenen getirilerin elde edilebilmesi için eğitimin ve işgücünün planlanması gerekmektedir. Aksi takdirde eğitim-işgücü piyasası uyuşmazlıkları (mismatch) ortaya çıkacak, işsizlik ve verimlilik kaybı sorunlarıyla karşılaşılacaktır.

Eğitimin bir yandan bireysel getiriler sağlarken diğer taraftan tüm topluma sosyal getiriler sunmaktadır. Mikroekonomik açıdan bakıldığında bireyler aldıkları eğitim sonucunda ömür boyu elde ettikleri kazancı artırmayı hedeflerler. Diğer taraftan, eğitim sadece bireyin kendisine fayda sağlamakla kalmaz, yarattığı dışsallıklarla tüm topluma çeşitli türden faydalar sağlar. Makroekonomik olarak bakıldığında bunların başında ekonomik kalkınmaya sağlanan katkı gelmektedir. Kalkınmanın anahtarı eğitimdir. Günümüzde beşeri sermayenin ekonomik kalkınma üzerinde en az fiziki sermaye kadar etkili olduğu kabul edilmektedir. Beşeri sermaye, işgücünün verimliliğini artıran herhangi bir etkinlikle ilişkilendirilebilir. Beşeri sermayenin en önemli unsurlarından biri eğitimdir. Beşeri sermaye birikimine kaynaklık eden eğitim, iktisadi kalkınmada adeta anahtar işlevi görmektedir. İktisadi kalkınma, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen gelir artışının yanında, ekonomik ve sosyo-kültürel yapıdaki değişmeyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu anlamda kalkınma sadece üretim artışlarıyla sınırlı olmayan, toplumu ekonomik, sosyal ve kültürel yönleriyle değiştiren, geliştiren bir süreçtir. Eğitimin kalkınmaya etkisi daha çok dolaylı yolla gerçekleşmektedir. Eğitim insanı etkileyerek ve değiştirerek kalkınmayı etkilemektedir. Kalkınmanın kendisi de bir değişim, bir dönüşümdür. Eğitim, kalkınmanın gerçekleşmesi için gerekli ortamı, olanağı yaratır. Eğitim insanı değiştirir, geliştirir. Önce insan değişir, sonra tüm toplum değişir, gelişir. Gelişmiş ülkeler sahip oldukları eğitimli ve nitelikli işgücüyle üretimlerini her geçen gün artırmakta, yeni teknolojiler ve fikirler geliştirerek gelişmişliklerini sürdürülebilir kılmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye, sahip olduğu genç ve dinamik nüfus yapısıyla önemli bir gelişme

potansiyeline sahiptir. Bu genç nüfusun kalkınmaya katkısının daha üst düzeylere çıkarılmasının yolu ise nitelikli eğitimden geçmektedir. Kitabınızın ikinci bölümünde kalkınmada eğitimin rolü ve önemi tartışılmaktadır. Bu amaçla öncelikle kalkınma ve az gelişmişlik kavramlarına yer verilmekte, beşeri sermaye unsurlarından biri olan eğitimin büyümeye etkileri çeşitli büyüme teorileri çerçevesinde ortaya konmakta, kalkınma ve eğitim arasındaki nedensellik ilişkisi ve ünlü iktisatçı Amartya Sen'in eğitim ve kalkınmaya bakış açısı incelenmekte, daha sonra çeşitli eğitim türlerinin kalkınmaya etkisi ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Her eğitim kademesinin veya türünün iktisadi kalkınma üzerindeki etkisi aynı değildir. Bu farklılıklar kalkınmanın hangi aşamasında bulunulduğuna göre ya da yarattığı etkilere göre değişkenlik gösterebilir. Bu kısımda erken çocukluk eğitimi, mesleki ve teknik eğitim, yükseköğretim, açık ve uzaktan eğitim ile iş başında eğitim gibi eğitimin farklı türlerinin kalkınmadaki rolleri üzerinde durulmaktadır. Bir sonraki kısımda ise işgücü piyasasında eğitimin rolünü tartışan yaklaşımlar incelenmektedir. Hiç şüphesiz eğitimin amacı, sadece istihdamın geliştirilmesi değildir. Ancak insan gücü kaynakları eğitim süreci içerisinde bilgi ve beceri kazandığına göre, işgücü de bu sistemin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitabınızın bu kısmında eğitim ve işgücü piyasası arasındaki ilişkiyi inceleyen beşeri sermaye teorisi, eleme hipotezi, kuyruk hipotezi, ikili işgücü piyasası teorisi ve içsel işgücü piyasası teorisine yer verilmektedir. İkinci bölümde son olarak kalkınmada önem taşıyan, eğitimde fırsat eşitliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularına değinilmektedir.

Kitabınızın üçüncü ve son bölümünde, güncel eğitim ve işgücü istatistikleri aracılığıyla Türkiye için genel bir durum değerlendirilmesi yapılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ BOYUTLARIYLA EĞİTİM

Eğitim ve iktisadın kesişme noktasında bulunan eğitim ekonomisi, son yıllarda iktisatçılar arasında giderek popülerlik kazanmıştır. Eğitim ekonomisi, kıt kaynakların çeşitli türden eğitim ve yetiştirme etkinliklerinin üretilmesi ve toplumun çeşitli bireyleri ve grupları arasında dağıtılması konusunda birey ve toplumun yaptıkları tercihleri inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanabilir (Ünal, 1996: 12). Bireyleri daha fazla eğitim talebinde bulunmaya teşvik eden etkenler arasında hiç şüphesiz iktisadi birtakım nedenler bulunur. Eğitim talebi, eğitim arzı, eğitimin maliyet ve getirileri, eğitimin iktisadi büyüme ve kalkınma üzerindeki etkileri eğitim ekonomisinin çalışma alanına girmektedir. Kitabımızın bu bölümünde eğitim, iktisadi boyutlarıyla ele alınıp incelenmektedir. Bu bağlamda önce eğitimin tanımı, türleri ve özelliklerine değinilmekte, ardından sırasıyla iktisadi düşüncede eğitim, eğitimde maliyet ve getiriler ile işgücü ve eğitim planlaması konularına yer verilmektedir.

1. EĞİTİMİN TANIMI, TÜRLERİ VE ÖZELLİKLERİ

1.1. Eğitimin Tanımı ve Türleri

Eğitim denilince akla genellikle okul gelmektedir. Ancak eğitim sadece okul ile sınırlı bir kavram değil, yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Farklı tanımları yapılan eğitim iktisatçılar için, insan sermayesine yapılan bir yatırımdır. Eğitim bilimleriyle uğraşanlara göre ise, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Demirel, 2003: 6). Bu tanım aslında eğitim türleri ayırımının da yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Eğitim formal (resmi) eğitim ve informal (resmi olmayan) eğitim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İnformal eğitim bir plana bağlı olmaksızın, bireyin kendi yaşantısı yoluyla yapılan eğitim etkinliğidir. Bu eğitim türünde eğitim, birey farkında olmadan aile içinde, arkadaş gruplarında, usta-çırak ilişkisi sonucu gerçekleşir. Ancak eğitim tanımında da yer aldığı gibi, eğitim etkinliğinin bireyde istendik yönde (olumlu) bir değişme yaratması gerekmektedir. Bu eğitim türünde ise eğitim planlı ve denetimli olmadığı için birey farkında olmadan olumlu davranışların yanında, bazı olumsuz davranışlar da kazanabilir. Günümüzde informal eğitim, bireylerin yaşama hazırlanmalarında son derece yetersiz kalabildiğinden planlı eğitim etkinlikleri olarak tanımlanabilen formal eğitim biçimi öne çıkmıştır. Formal eğitim kısaca, eğitimin önceden hazırlanan plan ve programlara göre yürütülmesidir (Gürkan, 2006: 4). Bu eğitim türünde bireyin davranışlarında kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirilebilir.